

Kovách Aladár hagyatékából

(K Ö Z Z É T E S Z I S Ü M E G I G Y Ö R G Y)

I. BARTÓK BÉLA ÉS MÁRAI SÁNDOR MŰVEIRŐL

Kovách Aladár (1908–1979) író, újságíró szerkesztő, a budapesti egyetemen irodalmat és művészettörténetet tanult, egy évig ösztöndíjas a Sorbonne-on.¹ Halasy András álnéven adta ki az 1937-es könyvnapra *Új Szó* címen nemzedéki lexikonát. A Magyar Élet (1939–41), majd a Turul Kiadó lektora, a Bolyai Könyvek kiadó-szerkesztője², a Nemzeti Színháznak dramaturgja, majd jó három és fél hónapig (1944. július – október 16-ig) igazgatója. Legismertebb művét, az Apáczai Csere Jánosról írt *Téli zsoltár* drámáját ugyancsak a Nemzeti Színház mutatta be (1940. dec. 21.). 1949-ben Ausztriába emigrált (itt jelent meg *A Mindszenty-per árnyékában* című dokumentum-kötete, Innsbruck, 1949), majd Münchenben telepedett le. Dolgozott a Szabad Európa Rádiónál (1951. augusztus 3 – 1953. június 30), ahol „a műsorok felvételéért és általában a produkciós (gyártásvezetési) osztály munkájáért volt felelős”. Ezen osztály foglalkoztatott hét rendezőt (pl. Vaszary Gábor, Szamosi József), adásellenőröket, zenei rendezőket, színészeket és bemondókat, összesen huszonnégy munkatársat. Kovách Aladár „elsőrangú színházi szakembernek számított, [...] az ő átdolgozásában és rendezésében került előadásra számos kitűnő produkció. Nagy érdeme volt, hogy mivel olykor kevés színész állt rendelkezésre, a hangjátékok szerepeinek eljátszására amatőröket – a magyar osztályon különféle beosztásban dolgozókat – vont be a munkába. [...] Oly sikerrel tanította be őket, hogy legfeljebb szakemberek vehették észre, hogy nem hivatásos művészeket hallanak”. Borbándi Gyula azt is megjegyzi mind ehhez, hogy „botcsinálta színészként” ő a *Huckleberry Finn* és *A kassai polgárokból* szerepelt. „Kovách Aladár – noha a gyártási osztály vezetése is az ő feladata volt – munkaidejét csaknem kizárólag a stúdióban töltötte a hangjátékok betanításával, próbáival és felvételével foglalkozva. Több munkája ma is megállná a helyét bármely rádió műsorában” – összegez Borbándi Gyula.³ Vagyis lelkiismeretesen és körültekintően, jó produkciók létrehozásának az igényével dolgozott. Néhány műnek a bevezetőjét is ő jegyze, ezekből a Bartók Béla-műveket és Márai Sándor általa dramatizált és betanított regényének a bevezetőjét, rádiós munkájának fontos dokumentumaiként közöljük.⁴

Kovách Aladár: **Special commentary** no. 31. 23 May, 1952 (Támpéldány)⁵

Aki ezekben a percekben a rádiókészüléke mellett ül, és a mi hullámhosszunk árad be a szobájába, érzi, hogy démoni erők szabadultak ki a hegedűkből és a dobokból. Nem kell zeneileg műveltnnek lenni ahhoz, hogy megérezzék: a teremtmő zsenije rázza meg itt a levegőt, kavarja a vihart, és kergeti a kormos barna fellegeket felettünk. Valami nagy nyugtalanító szellem fog meg bennünket: katasztrófák előszele száguld végig a vonókon, – nem fontos a téma, nem fontos a forma: maga a félelmetes, tragédiáktól terhes, végzettrázta huszadik század vonaglik és didereg a vonókon.

Bartók Béla alkotását hallják. A párizsi nézőtér és dobogó, ahol ez a grandiózus idézés történik ezekben a percekben, – a párisi nézőtér a nyugati világ szellemi nagyságainak a találkozóhelye most. A sötét nézőtéren mindazok ülnek, akiknek a neve megmarad ebből a századból, akikből a történelem, irodalom, művészet új fejezetei bomlanak.

S a magyarság a bekerített, tönkretett magyarság ebben az órában ismét megmutatja magát a világnak. Ez a vérző nép századok óta küldi üzeneteit a világnak: sajátos, eredeti utánozhatatlan lényét. A múlt században egy kis dunántúli faluból Liszt Ferencet küldte a világnak, most a délvidék forró mezőiről Bartók Béla indult el, hogy elmondja népe örök emberi üzenetét.

Bartók a huszadik század maga, és Bartók az, aki zenében megfogalmazza a huszadik századot. Ez a zseni idegeiben hordozta a végzet éveit, és félelmetes erővel vetítette ki magából. A két mű, melyet most hallanak, rövid élete szinte két határdátumáról való, – huszonhat éves, mikor az elsőt írja, és ötvennyolc, mikor a másodikat. És ugyanaz az egy és egyetlen életérzés árad mind a kettőből: szemben a végzettel egy népnek a leírhatatlan életakarata.

Mind a két műnek az alapanyaga a felfedezett és feltámasztott magyar népzene. Ez bujkál és tör fel a bemutatott két arcképbe, és ez teljesedik ki a második műben, a *Divertimento*-ban.

Még fülünkben van az első arckép lírai szó hegedűje, ez a páratlanul nemes és finom tónusú fűgától még halljuk az egyre gazdagodó, egyre teltebb, egyre feszülő témavonalat, körülfonja és bekeríti, megfogja, és nem engedi a hallgatót.

A második portrén, a második *Arckép*, „az eltorzított”: felpattanó prestója szétveri és karikírozza a kezdő témát, mintha elszégyellte volna a bensőséges lírai pillanatot, csupa elterelő tréfa az egész, és groteszk bukfcenc. Ezeket a hatásokat a legforradalmibb ritmus és harmonizálási fordulatokkal teremti meg.

És a *Divertimento*! A második mű! Mi a *Divertimento*, mint műfaj? Mi ez, mint zenei forma?

A *Divertimento* eredeti értelmében zenei mulatság, szórakozás – közzjáték. 200 év előtt az operákba betett pihentető balettrészletet, táncjátékot nevezték *Divertimentonak*.

Ma kiemelt, önálló zenei forma ez: elsősorban táncoknak, máskor más egyszerű szerkezetű daraboknak a szerves egymásba kapcsolása.

Bartók áradó kedvvel ragadja meg és tölti meg ezt a keretet. Tartalma és lényege a sajátosan megfogalmazott tánc. Témaanyaga a magyar népzene mélyvilágából hozott néhány tánc-tétel. A művet 1939-ben a közelgő háború villámosságú feszültséggel teli nyarán írta meg két hét alatt.

A *Divertimentok*at írhatják egyetlen hangszerre, több hangszerre, zenekarra, fúvósokra. Bartók vonósokra, vonózenekarra fogalmazza művét.

Három tételből áll.

Az első tétel: először vonósnégyes mutatja be a magyar tánc-témát. A témát magát és három változatát. Már itt megkezdődik a széttörni és szétdobni az ismert és nyugodt témavonalat, – különös ideges feszültséget teremt ezzel, nyugtalan, vibráló lesz a légkör, amelyben a téma újra és újra feltör, továbbfut, most már az egész, a teljes zenekar átveszi és viszi, bámulatos kolorizmussal gazdagítja, emeli egészen az extatikus kirohanásig.

A második tétel, váratlan ellentétként: lassú, várakozó, mintha elmélkednének a hangszerek. És egyszerre vijjogó hegedűk jajdulnak fel, csupa láz lesz a zene, csupa különös vágyódás és keresés, láz és kicserepesedett ajkak, lappangó várakozás és a meg nem teljesedő vágy lassú elhunnya. Csendesség.

Ez az elégia klarinétokon omlik el, és halkán, paraszt alkonyok különös színeit hagyja maga után.

És mintha ebben az estében kigyúlna minden: vad lobogással lobban fel a tánc. Barbár ritmusok ütnek, öklöznek, vágják egymást, egyre hatalmasabb örvény lesz a tánc, vad és döbbenetes, – egyre világosabban hallik ki a csárdás, az epizódból főcselekmény lesz, – ezt a csárdást a zene félelmetes bűvésze szuggerálja már, valami bűnös keleti arc áll mögötte, az élet Istenét hívó Sámán kergeti és korbácsolja a földet dobbantó láthatatlan tömeget.

Ez a remekmű a régi magyar halottastáncok, fáklyatáncok, pogány lakodalmas táncok, a farkasok táncának hatalmas látomása. Ez a *Divertimento*. Bartók a magyarság és Európa nagy fia. A halál árnyékában magára hagyhatja-e a világ a népet, amelynek fia a huszadik századi ember legmélyebb életérzését fogalmazta meg. Az írás, a tudás, szellem embereivel teli párizsi nézőtér, a néma nézőtér e pillanatban e kérdésre felel.

Kovács Aladár: Introduction for the Play of the Week, NR 10. 3. Juli 1952

Az a drámai játék, melyet néhány perc múlva ez a hullámhossz sugározni kezd, most tíz esztendeje, 1942-ben került bemutatásra a Magyar Nemzeti Színházban, Budapesten. A *Kassai polgárok* – ez a darab címe. Márai Sándor írta, és valami ötven előadást ért meg Budapesten a légítámadások súlyos éveiben. Kinn dübörögtek a repülőgépek, és hulltak a bombák, és verték szét a város köveit, – benn a színházban pedig a darab arról beszélt, hogyan épített kövekből és szellemből várost a polgárság egykor. Arról szólt, hogyan tudtak a családok századokban gondolkodni, hogyan adta át az apa a fiának a szerszámot, hogyan éltek és al-

kottak a céhek, hogyan épített maga köré várat és szabad várost az ember, akit nyugati polgárnak nevezhetnénk ma.

Márai szülővárosáról ír ebben a darabban, s mintha minden mozgó, vibráló, élő és tüvel metszett lenne késő-középkori figuráival. János mester és a kőfaragó, a szobrász, aki a dómnak, a város Dómjának farag félig szent, félig világi álmokat álmódó leányfigurát. Genovéva, ez a lány, 15 éves, és ott kell majd állnia kőben századokon át a Dóm kapuja felett. Dürer-metszet az öreg mester fia: Kristóf, aki elindul nyugatra, vállán a vándorlegények fekete köpenyével. Kassáról szól ez a történelmi játék: a város él, és életet akar. Falait és jogait megtámadják Omodé nádor fiai. András király jogot adott egyszer egy kis magyar falunak, Kassa volt a neve. Száz éven át ezt a kis falu-Kassát csak a Szent Lélek őrizte kelet kóbor hadaitól. S akkor az apák és nagyapák elkezdtek építeni a várost. Két kezükkel falat húztak a völgyi tanya köré, és száz év alatt emeltek templomot, várkastélyt, kapukat és házakat. És már állott az öreg torony, a Szent Mihály kápolna. És áll a Dóm. És itt vannak a kolostorok hűvös cellái, s a céhek műhelyei, és itt van a malomárok mentén a művész műterme, aki a tizenöt éves gyermekleány testéből András király szentséges életű leányának, Erzsébetnek a szobrát faragja meg. A gyermek ilyen fiatal, szent sírjánál meggyógyultak a bénák, a nyavalyatörősek. A megszállottak. A legenda úgy beszéli, hogy meggyógyult az, aki megérintette a halott csontját.

A város megszületett, és álltak a falai, és egy éjszaka fekete fáklyák lobbannak a sötétben és fegyverzaj önti el, és kigyúlnak a tetők, – a mester, a művész vissza akar húzódni a harc elől, a műhelyében akar maradni, elefántcsont toronyában, de nem lehet, nagyobb parancs hívja most, a Nagy Alkotó Műhely, a Város – van veszélyben. S a vésőből, mellyel szobrot faragott – tör lesz a kezében. Ő maga az, aki leszúrja a betörő támadását.

Ez a darab, és mögötte kigyúl, kitágul a Hernád völgye. Felszakadnak a ködök a völgyekben. És világos gyűrűkben sorakoznak a dombok és az erdők, hegyek. Jön a friss szél a Tátrából, és suhog a magas hegyekből a Csermely patak. Tűnhetnek és múlhatnak századok, a szerzetesi cellák mélyén az Orsolya zárda és Premontrei kolostor hűvös folyosóin, a Dóm altemplomában, a Fejedelem csontjai körül épp úgy él, épp annyira jelenvaló a múlt, mintha nem lenne tegnap, és nem lenne holnap. A városnak a titka ez a megmaradás. Nem műemlék a Kazinczy emléktábla. Nem műemlék az Andrássy palota, nem műemlék a Dessewffy ház. Baróti Szabó Dávid és Bacsányi János régi tanyája, ahol az első igazi magyar folyóirat készült. Ha visszafelé hajlunk, ha az idő visszafelé néz, úgy talál meg mindent, ahogy megteremtette az Alkotó, szép magyar szellem. Az író visszafordul, és kezében a múlt nem történelem, ez a darab nem történelmi dráma, hanem jelenvaló élet a tizennegyedik századból.

APPENDIX

Ottó Ferenc: **Egy elfelejtett Bartók-epizód**

Kovách Aladár által levelezésében fennmaradt Ottó Ferencnek az alábbi kézírata. Ottó Ferencet „A népi demokrácia elleni szervezkedés vádjával” életfogytiglani fegyházra ítélték, 1956 nyarán szabadult. 1966-ban pedig „ellenforradalmi szervezkedés” miatt egy év börtönt kapott a *Pálos Himnusz* című művéért, amelynek szövegét Gérecz Attila írta. Bartók Béláról önálló kötete jelent meg: *Bartók Béla a Cantata profana tükrében*, Kéve Könyvkiadó, 1936. Ennek a szennycímoldalával szemben egy másik Kovách-barát műve: Varga Mátyás: *Bartók Béla*, fametszet, j. j. l.: 1936 X 24 VM, e mű a Bartók ikonográfiában talán kevésbé ismert. Ottó Ferenc írt Kodály egyházi zenéjéről,⁶ József Attilával történt találkozásairól⁷ és részletek jelentek meg az emlékirataiból.⁸ Följegyezte Bartók Béla tanulságos, Veress Sándornak bemutatott zongora-kísérletét.

Ottó Ferenc
Gödöllő
Fácán sor 1
2100 Kézirat
Egy elfelejtett Bartók-epizód⁹
Mottó:
Kis tücsök,
megfeketedve, összeaszva,
ciripelgetek, hol itt, hol ott,
abbahagyva, majd újra kezdve,
hogy rám ne lépjenek.

Mert dallamtalan már a dal,
zenétlen a zene,
hangjára nem jó ki a múltnak
csak egy egere se...

Illyés Gyula „*Mindent lehet...*” c. kötetéből (1973)

Az 1928/29-es zeneakadémiai tanévben vagyunk. Már az I. akadémiai osztályba jártam Kodályhoz. Veress Sándor barátom és kollégám utolsó éves volt. Ő volt az egyetlen, aki mind a két mesterhez járt. Bartókhhoz zongorára és Kodályhoz zeneszerzésre. Két leckekönyve volt. Neki és Szabó Ferencnek volt a legnagyobb becsülete a Zeneakadémián. Mindenfelé nagy reményeket fűztek kettőjük zenei pályájához. Szabó tudatosan „szocialista” zeneszerzőnek tartotta magát. Veress egyaránt nagy remény volt, mint szerző, zongorista és folklorista.

Veress és én is a Várban laktunk. Magam a Balta-közben, egy kis albérleti szobában, Veressék saját nagypolgári házukban a Hunfalvy utcában. Összejártunk. Sándor sokszor zongorázott nekem, s elmondta a Kodály-órák eseményeit. Sokat tanultam szűkszavú megjegyzéseiből.

Egy este sokáig hiába vártuk haza az Akadémiáról. Már megteáztam a szüleivel, amikor megérkezett. Kiderült, hogy Bartók órája hosszabbodott meg egy váratlan esettel. Az óra végén Bartók megkérte Veresszt, hogy maradjon még egy kicsit, mert mutatni akar neki valamit. Kérte, hogy segítsen levenni neki a zongora fedelét és a kottatartót. Megtörtént. Akkor Bartók egy kottafélet vett ki a szatyorszerű táskájából. (Ilyen volt Kodálnak is.) Veressnek kellett tartani a furcsa ábrákkal teli kottát. Ezalatt Bartók a lezárt billentyűzet fölött áthajolva, sajátkezűleg pengette-pöcögtette a zongora húrjait. Kettős fogások is voltak. Bartók közben gondosan figyelte az ábra-kottát, és hűen lejátszotta, amit mutatott. A bemutató elég sokáig tartott. A végén Bartók szegszóalt:

Látja, ilyen zene is van... Ettől a zenétől azonban piszkos lesz az ember...

Visszatették a zongora fedelét és a kottatartót. Azután Bartók elment megmosni a kezét a mosdóagylóhoz.

A Budapesti Művészeti Hetek alkalmából közli

Ottó Ferenc

Budapest, 1974 október

JEGYZETEK

- 1 „Major Tamással és Rajk Lászlóval együtt Horthy-ösztöndíjas volt Párizsban, a Sorbonne-on” – mondta Varga Mátyás. Angyal Mária: *Varga Mátyás díszlettervező*. Szeged, 1989. 14.
- 2 Hartyányi István: *Kovách Aladár bibliográfiája*. Szenczi Molnár Társaság, Bp., 1994., Petővári Ágnes: *Kovách Aladár portréjához*. Somogy, 1987. 5. sz. 56-60., Sümei György: *A Bolyai-könyvek képei*. Magyar Művészet, 2022. 1. sz. 53-58.
- 3 Borbándi Gyula: *Magyarok az Angol Kertben. A Szabad Európa Rádió története*. Európa Könyvkiadó, Bp., 1996. 63., 107-108.
- 4 Írásos hagyatékában: Österreichische Nationalbibliothek, Wien, Kovách Aladár Hagyaték Mappé 188.
- 5 Mindkét írás gépirati másolat.
- 6 Ottó Ferenc: *Kodály és a magyar egyházi zene*. Vigília, 1963. 3. sz. 173-175.
- 7 Ottó Ferenc: *Emlékeim József Attiláról*. Alföld, 1970. 4. sz. 39-43.
- 8 *Részletek Ottó Ferenc emlékirataiból. Egy verseskötet a menzaasztalon*. Kritika, 1988. 12. sz. 17-20.
- 9 Gépirat, ÖNB, KA, 47.

II. BORBÁNDI GYULA LEVELEI KOVÁCH ALADÁRNAK

Borbándi Gyulának (1919–2014) Kovách Aladárhoz (1908–1979) írott levelei kettőjük személyes nexusán túl a címzett kapcsolati hálójából adnak ízelítőt. Ő, az általa fölfedezett, először kiadott szerzők (Szathmári Sándor, Szalay Lajos, Tatay Sándor stb.) és volt munkatársai (pl. Varga Mátyás) egy részével emigrációja időszakában (1948-tól) is kapcsolatban volt és maradt. Sokszor csak a neki szóló életbeszámolóik miatt keresik föl (pl. Illés Árpád¹), de a bécsi örhélyén

egyfajta közvetítő, továbbító, kapcsolattartó szerepet is betöltött: emigráns és emigráns, itthoni és külföldön élő, amerikai és európai között.² Nagy levelező Borbándi is, a 2010-es hazaköltözése előtt a Münchener Magyar Intézetbe került „gyűjteményének legértékesebb része a levelezés”,³ hiszen „szinte az egész magyar emigrációval levelezett”.⁴

Kettőjük kapcsolata még itthonról, emigrálásuk előttről keltezhető. Borbándi följegyezte, hogy „Kovách Aladár ott volt 1940 novemberében a Turulvárban (Fővám tér 8.) Németh László *Magyar radikalizmus* című előadásán”.⁵ Később, Münchenben a Szabad Európa Rádió „épületének kapujában belebotlottam Kovách Aladárba”.⁶ A Szabad Európa Rádiónál (1951. aug. 3 – 1953. jún. 30.) Kovách Aladár „a műsorok felvételéért és általában a produkciós (gyártásvezetési) osztály munkájáért volt felelős”. Ez az osztály hét rendezőt, adásellenőrzőket, zenei rendezőket, színészeket és bemondókat, összesen huszonnégy munkatársat foglalkoztatott. Kovách Aladár „elsőrangú színházi szakembernek számított, [...] az ő átdolgozásában és rendezésében került előadásra számos kitűnő produkció. Nagy érdeme volt, hogy mivel kevés színész állt rendelkezésre, a hangjátékok szerepeinek eljátszására amatőröket – a magyar osztályon különféle beosztásban dolgozókat vont be a munkába.” Borbándi ehhez még hozzáteszi, hogy „botcsinálta színészként”⁷ ő a *Huckleberry Finn* és Márai Sándornak *A kassai polgárok* című művéből Kovách Aladár dramatizálta előadásában szerepelt „botcsinálta színészként”. Vagyis Kovách és Borbándi közeli, munkatársi kapcsolatban voltak a Szabad Európa Rádiónál, s ezzel alapozódott meg, hogy a későbbiek során Kovách Aladár különféle közlési javaslatokkal, kérésekkel fordulhatott az Új Látóhatár felelős szerkesztőjéhez. A barátok, Kovách fölfedeztetői (Szathmári Sándor, Ottó Ferenc, Darányi Ferenc) kéziratainak az elhelyezését kérő szándékánál fontosabb, hogy a *Téli zsoltár* (1940) után Borbándi közölte a második, Kovács életében⁸ nyomtatásban megjelent drámáját, a *Hammuesőt*.⁹ Ennek szerzőjét Borbándi a „népi írók második vonalába” sorolja.¹⁰

München, 1965. december 28.
Rümannstr. 59/52.

Kedves Alikám,

amikor Bécsben Ottó Ferenc kéziratairól¹¹ beszéltünk, ha jól emlékszem, azt mondtad, ősszel valószínűleg átutazol Münchenen, és akkor, már a szöveg ismeretében, beszélhetünk Ottó munkáinak kiadásáról. Miután nem jártál Münchenben, és nem szeretnék tovább várni, levélben kérdezlek meg, szabadok-e a kéziratok. Az Új Látóhatárban mind a két tanulmányból közölnénk egy terjedelmesebb – körülbelül 14-16 oldalas – részletet. A két tanulmány teljes szövegének könyv alakban történő kiadására egyelőre nem gondolhatunk, miután anyagi helyzetünk nem valami rózsás. Gombos Gyuszi könyve¹² és a forradalmi tanulmánykötet¹³ jóval terjedelmesebb lett, mint ahogyan reméltük, és ez tete-

mesen megnöveli kiadásainkat. Egyelőre tehát nem vállalhatjuk a két munka megjelentetését. Ha azonban az előbb említett két kötetünknek anyagi sikere is lesz, talán lesz erre is fedezetünk.

Az Új Látóhatárban azonban mindenképpen szeretnék hozni egy-egy részletet. Tudnom kellene azonban, hogy ehhez O. F: hozzájárul-e, és megelégszik-e a mi eléggé szerény tiszteletdíjunkkal. Kérlek tehát, Alikám, értesíts minél előbb, szabad-e a közlés joga, hogy ennek megfelelően állíthassuk össze jövő évi terveinket.

Boldog új évet kívánva,

igaz barátsággal üdvözlő:

Borbándi Gyuszi

(Gépirat, autográf aláírással s ugyancsak autográf följegyzéssel: Válasz: 1966. febr. 16.)

Kedves Alikám, 1966. márc. 25.

három hétig távol voltam és így csak most köszönhetem meg Sz. S. kéziratait.¹⁴

Nagyon tetszettek. Kettőt (esetleg mind a hármat) közlünk. Még pedig: a most szedés alatt lévő számba. 1966/2. sz. megjelenik április közepén. Máris beiktattam a legrövidebbet: a „Tökéletes szerkezet”-et.¹⁵

A másikat majd egy utána következő számban adjuk ki – valószínűleg két folytatásban, mert nagyon hosszú. Megértettem: az írásokat Behin Sándor névvel jelöljük.

A napokban megkapod az Ottó kéziratokat.

Sajnálom, hogy az Ú. L. -t lemondad.¹⁶ Örülök viszont, hogy ennek ellenére kapcsolatban maradunk és gondolsz rám, ha jó kézirat kerül hozzád.

Szeretettel üdvözlő:

B. Gyuszi

(ÖNB, KA, 161.)

München, 1966. szept. 26.

Kedves Alikám,

az elmúlt hetekben sokat voltam úton, és így csak most értesíthetlek, hogy drámádat nagy lelkesedéssel olvastam. Kitűnő munka, és kész örömmel közölném az Új Látóhatárban, – ha a közléshez hozzájárulásodat megadod. Nem tudom még, hogy ki tudjuk-e nyomtatni az egészet, de egy felvonást (az elsőt) mindenképpen szeretnék közölni. Azt hiszem, hogy az egész mű közzététele is menni fog. Egyelőre azonban még nem adhatok végleges választ. Ki kell még számítani a pontos terjedelmet. Az egész kézirat közlése esetén a januári számban kezdenők meg a közlést, és számonként egy felvonást adnánk. Tehát három folytatás lenne.

Az a további tervem, hogy ebben az esetben a szedést félretennők, és ha anyagilag meg tudjuk oldani, a „*Hamuesőt*” külön kötetben is megjelentetjük. Ehhez azonban biztosítani kellene a külön költségeket. Talán sikerül a tervet megoldani. Ha legközelebb Münchenben jársz, beszélünk kellene róla.

Alikám, várom tehát válaszodat: közölhető-e a darab?

Szeretettel ölel:
Borbándi Gyula

(Gépirat, autográf aláírással, ÖNB, KA, 161.)

Herr Aladár Kovách

Meisel str. 3/27.

1150 Wien

Bad Hofgastein, 1967. febr. 21.

Kedves Alikám,

Püski Sándor megkért, továbbítsam neked a mellékelt „*Javaslat*”-ot.¹⁷ A címét megtalálod az iraton, tehát észrevételeidet megteheted közvetlenül.

A másik ügy, amiért írok: Mi van a darabod kéziratával. Közlését tavaszra ígértük. Kérlek tehát, küldd el minél előbb, hogy nyomdába adhassuk.

Én március 10-ig vagyok itt: téli szabadságon. Utána ismét Münchenben.

Szeretettel ölel:
B. Gyuszi

Abs: Gyula Borbándi

Haus St. Rupertus

Bad Hofgastein

Herr

Aladár Kovách

Meisel str. 3/27.

1150 Wien

1967. március 10.

Kedves Alikám,

leveled még Hofgasteinben ért. Holnap utazom vissza Münchenbe. Örülök, hogy a dráma kézírata már Jóskánál van. A következő számban leadjuk a közlést. Én a „*Hamueső*” cím mellett lennék. Maradjunk talán ennél.

Püski? A papa. Kapott egy évre útlevelet és kiutazási engedélyt. Feleségével együtt mentek Amerikába, ahol a fiuk él. (A másik Kanadában van.) Átutaztak Münchenben, és nálunk voltak két napig. Azt mondták, nincs szándékuk kinn maradni. Viszont szeretnének egy könyvkiadói és főleg terjesztői hálózatot kiépíteni. Ez egyaránt foglalkoznék hazai és kinti könyvek terjesztésével. Ha ez sikerül, lehetőséget nyújtana, hogy többször utazhassanak nyugatra. Szép terv, csak elég nehéz megvalósítani.

K. Józsefre¹⁸ természetesen emlékezem. Értesítsd, hogy kéziratai érdekelnek, persze – igazad van – jó lenne tisztázni, hogy lehet-e, és nem kellemetlenkednek-e neki később.

Nem tudom, hogy a Gogolák-féle írások¹⁹ nekünk valók-e, de ha nincs terhére, küldje el őket. Szívesen elolvassuk, és ha lehet, közöljük. Ne tégy neki azonban határozott ígéretet.

Alikám, sokszor öllelek. Mikor tűnsz fel ismét Münchenben?

Gyuszi

(Autográf, ÖNB, KA, 161.)

Absender: Gyula Borbándi

Haus St. Rupertus

Bad Hofgastein

1969. június 10.

Kedves Alikám,

elolvastam Darányi Ferenc „*Koldus az utcán*” című munkáját.²⁰ Az igazat megvallva, én nem vagyok annyira elragadtatva tőle, mint Te. Abban igazad van, hogy a szerző nagyszerű panorámát rajzol a mai magyar életről, de két hibát érzek benne. Az egyik az, hogy a portrék túlságosan vázlatosak, több és jobb kidolgozást érdemeltek volna. Aztán, ha valaki átfogó képre törekszik, nem maradhatnak ki olyan alakok, akikben több a pozitív, mint a negatív vonás. Ne érts félre, nem a „pozitív hősokeket” hiányolom, de az emberek nem csak rosszak és esendők vagy jók és nemesekek, hanem mindenkiben vannak ilyen meg olyan vonások, rokonszenves és ellenszenves tulajdonságok. Darányi alakjai túlságosan egyveretűek, én inkább papírfiguráknak érzem őket, mint valóságos lényeknek. A második észrevételem: nagyon vitathatóak Darányi szempontjai és tételei, amelyek a magyarság helyzetét, európai szerepét, a két nagyhatalom viszonyát, Amerika kötelességét és tényleges magatartását illetik. Darányiban is az a tehetetlen, másokat ostromozó, külpolitikában kissé naiv szemlélet szólal meg, amely minden bajok okát és forrását abban látja, hogy Amerika nem teljesíti kötelességét, elárulta Európát, cserben hagyta a kelet-közép-európai népeket stb. Nem akarom Amerikát védeni, csak azt jegyezni meg, hogy minden hatalom elsősorban önnön érdekeit tartja szem előtt, és meddő dolog ezért elmarasztalni, mert sohasem fog másképpen viselkedni. Aztán arról is lehetne vitatkozni, hogy vajon, mi jobban és tisztábban látjuk-e Amerika érdekeit és cselekedeteinek mozgató rugóit, mint az amerikaiak. Én ebben nem tudnék dönteni. Szóval, nem az a baj, hogy Darányinak erről határozott és megalapozott nézete van, hanem az, hogy túlságosan egyszerűnek és problémátlannak látja egy nagyhatalom viselkedésének okait.

Ettől eltérően azonban mégis az a véleményem, hogy Darányi munkáját érdemes lenne kiadni, hiszen, ha másért nem, azért, hogy gondolkodásra és helyzetünk mérlegelésére serkentse az olvasókat. Az Auróra²¹ pillanatnyilag olyan nehéz hely-

zetben van, hogy nem tudjuk, miből fizetjük ki Gombos Gyula Szabó Dezső-jének második kiadását, amelyet a nyomda már kiszedett, és nyomásra vár. Mi egyelőre nem vállalkozhatunk semmi másra. És ha jelenik is meg nálunk új könyv, az annak jele lesz, hogy a szerzőnek van pénze, illetve tudott pénzt szerezni. Így, kedves Alikám, a lehetőségek pillanatnyilag elég csekélyek. Remélem azonban, hogy szívvösságod, akaratod és hozzáértésed előbb vagy utóbb csak talál majd kiadót.

Én holnaptól kezdve nem vagyok Münchenben, a hónap végéig Izraelben leszek tanulmányúton.²² Július 1-jén térek vissza.

Szeretettel ölel: B. Guszti

U.i. Mi történjék a kézirattal? Hova, Kinek küldjem vissza?

JEGYZETEK

- 1 Képzőművészek levelei Kovách Aladárnak. Hitel, 2024. augusztus, 76-92.
- 2 Erről tanúskodó levelezése az írásos hagyatékában: Österreichische Nationalbibliothek, Wien, Kovách Aladár Hagyaték Mappé 188. A Borbándi levelek: ÖNB, KA, 161.
- 3 Baumgartner Bernadette: *Néhány találkozás margójára...* In: „Elvégeztem, amire rendeltettem”. Emlékek Borbándi Gyuláról. Szer.: Szeredi Pál. Barangoló Kiadó, Pilisszentkereszt, 2014. 119-121.
- 4 A Borbándi-Szabó Zoltán levelezés „hozzávetőlegesen 240 levelet tartalmaz”. Baumgartner Bernadette: *Borbándi Gyula hagyatéka a Münchener Magyar Intézet régensburgi könyvtárában*. In: *Magyar Látóhatár*. Szerk.: Alexa Károly. Antológia Kiadó, Lakitelek, 2015. 215-222.
- 5 Borbándi Gyula: *Két világban. Életem és pályám*. Európa, Bp., 2003. 87.
- 6 Borbándi Gyula: *Magyarok az Angol Kertben*. A Szabad Európa Rádió története. Európa Könyvkiadó, Bp., 1996. 34.
- 7 Uaz, mint az előző jegyzet: 63., 107-108.
- 8 Kéziratban maradt drámája: Kovách Aladár: *Megállt az óra (Schönbrunn regénye) Schratt*. Sümegi György: *Utószó Kovách Aladár művéhez*. Életünk, 2014. 8. sz. 45-69, 70-75.
- 9 Kovách Aladár: *Hamueső*. Új Látóhatár, 1967. máj-jún. 3. sz. 231-157, nov. dec. 6. sz. 515-535., 1968. máj-jún. 3. sz. 227-251.
- 10 Gombos Gyula, Gulyás Pál, Sárközi György, Tatay Sándor, Jankovich Ferenc, Asztalos István, Takách Gyula, Simándy Pál, Kárász József és Barsi Dénes mellé. Borbándi Gyula: *Értékkörsz*. Trikolor Könyvkiadó, Bp. 2018. 268.
- 11 Ottó Ferenc (1904–1976) zeneszerző, karnagy. Ottó Ferenc írást nem közölt az Új Látóhatár.
- 12 Gombos Gyula: *Szabó Dezső*. Auróra, München, 1966.
- 13 *Tanulmányok a magyar forradalomról*. Szerk.: Molnár József, Borbándi Gyula. Auróra Kiadó, München, 1966.
- 14 Szathmári Sándor (1897–1971) író.
- 15 Behin Sándor: *Tökéletes szerkezet*. Új Látóhatár, 1966. 2. sz. 129–133. A Kováchnak küldött Szathmári írásokból előbb jelent meg, név nélkül: *Az élmunkás tragédiája (Tragiko-paródia az ötvenes évekről)*. Nemzetőr, 1964. december hó, IX. évf. 178. sz.
- 16 Valószínűleg az Új Látóhatárt mondta le Kovách.
- 17 Kovách Püski Sándor Magyar Élet kiadójának irodalmi lektora volt (1939-1941). Valamikori lektorának Püski később több levelet írt, amelyek Kovách írásos hagyatékában található.
- 18 Talán Kárász Józsefről van szó, akinek *Családi tűzhely* című könyvét Kovách kiadta (1941) a Bolyai könyvek sorozatában.
- 19 Az Új Látóhatárban nem jelent meg Gogolák írás. A Nemzetőrben is csak egyet találtam: Gogolák Lajos (Bécs): *A trianoni béke előzményei*. Nemzetőr, 1965. június, X. évf. 184. sz. 8.
- 20 Darányi Ferencnek – 1975-től 1987-ig a bécsi Európa Klub elnöke – nem jelent meg írása sem az Új Látóhatárban, sem a Nemzetőrben.
- 21 Az Auróra Kiadót (1963–1990) Molnár József alapította.
- 22 Borbándi Gyula: *Az izraeli csoda*. Új Látóhatár, 1967. november-december, X. évf. 6. sz. 566-567., *Izraeli görbe tükrök*. Új Látóhatár, 1969. 2. sz. 175.